

Opuštěné stánky múz

Osudy zámeckých divadel ve 20. (a 21.) století

— Jiří BLÁHA

Divadlo je umění přítomného okamžiku. Hmotných dokladů divadelní činnosti předchozích staletí se zachovalo jen málo. V muzejních expozicích najdeme dobové programy nebo vstupenky, vzácněji původní kostým; podobu významného představení zachycují grafiky, použité dekorace scénografický návrh. Cenné jsou dobové kritiky i účetní dokumenty. Většina divadel však byla průběžně upravována v souladu s potřebami živého provozu a to, co nazýváme historickým divadlem, je většinou jen staré hlediště před kompletně modernizovanou scénou. Malá soukromá divadla, která po opadnutí zájmu zámeckého pána zůstala zavřená, jsou proto vzácnými doklady, které mohou osvětlit i některé neznámé aspekty „velké“ divadelní historie.

Překvapivě hodně takových divadel přečkalo v tichosti až do 20. století, kdy teprve podlehla požadavkům rychle se měnící doby; dnes už nám k vyjmenování divadel, která se v Česku zachovala aspoň s částí svého vybavení, stačí prsty na ruce. A co se s těmito křehkými a dlouho přehlíženými památkami stalo za posledních sto let?

Alespoň malé divadlo bylo v 19. století docela běžnou součástí většího zámku. Jeho provoz už jen zřídka souvisel s reprezentací, většinou šlo o ryze soukromou zábavu, ke které se někdy stavělo provizorní jeviště, jindy kompletně a na úrovni vybavená scéna. S postupným rozmachem nových druhů zábav na přelomu století bylo množství těchto prostor opět rušeno; jinde bylo starší divadlo využíváno k jiným účelům, třeba jako kinosál. Takto se už na začátku 20. století promítalo například v divadle na Hluboké; i poté, co bylo jeviště ve dvacátých letech přestavěno na dětský pokoj, zůstalo promítací plátno viset za oponou před zazděným portálem.

Jiří BLÁHA

(nar. 1978) je restaurátor a historik umění. Zkoumal nebo restauroval většinu zámeckých divadel v Česku (Litomyšl, Žleby, Nové Hrady aj.). Kromě Nadace barokního divadla zámku Český Krumlov spolupracuje např. s Divadelním ústavem. blaha_ji@seznam.cz

Měšice, zámecké divadlo, zničené po roce 1948. Kulisy domů a zadní prospekt lesa (foto z dvacátých let 20. století).

Žádná jeho část nesmí být dále šířena nebo předána k jiným účelům než výše uvedeným. Výjimka se nevztahuje ani na účely vzdělávací. Při porušení tohoto ustanovení nebude již N. L. N. s. r. o. dále porušiteli soubory .pdf poskytovat.

NÁRODNÍ MUZEUM, HISTORICKÉ MUZEUM - DIVADELNÍ ODDĚLENÍ

ZACHRÁNCI ZÁMECKÝCH DIVADEL

Jedním z prvních, kdo si uvědomoval význam zámeckých divadel, byl teatrolog a dramatik Jan Port (1894–1970). Ve svých textech, jen částečně publikovaných, shromáždil velké množství informací, včetně popisů a dokumentace těch zmizelých; část vybavení zachovaných zámeckých divadel zařadil v roce 1938 do divadelní části výstavy *Pražské baroko*. S jeho činností také souvisí přinejmenším část pozoruhodné sbírky fotografií, uložené dnes v divadelním oddělení Národního muzea; mezi snímky se nachází i unikátní dokumentace některých dnes zničených divadel (Měšice, Nové Hrady, Plasy, Petrohrad).

Mezi divadly, o kterých Port zanechal zprávu, bylo pozoruhodné divadlo v Teplicích, po roce 1930 přestavěné na knihovnu. Překvapivě mnoho divadel přečkalo ještě i válečné události a zaniklo až krátce po druhé světové válce. Teprve v té době bylo poničeno třeba bohaté vybavení divadla ve Valticích, ještě ve třicátých letech dobře zachované. Na zámku v Chroustovicích, zestátněném už za pozemkové reformy, se divadlo – včetně souboru dekorací – zachovalo až do požáru v roce 1947. Další divadla vzala zasně při adaptacích zámků v rámci jejich nového využití po roce 1948. Divadlo v Měšicích, dokumentované alespoň fotografiemi a popisem, podleho přestavbě zámku na školici a později zdravotnické zařízení; část dekoračního souboru byla přitom ještě několik desetiletí v majetku zdejších ochotníků.

Zprávou o tom, že vybavení rušeného divadla bylo dáno k dispozici ochotníkům, přitom končí informace o několika dalších divadlech na různých místech (např. v Telči nebo na Hluboké).

Zřejmě v roce 1955 bylo zbořeno divadlo v jihočeské Blatné, zajímavé tím, že stálo samostatně v zámeckém parku. Jeho fotografie zachycuje jednoduchou dřevěnou boudu bez architektonických ambicí; o to zajímavější mohlo být vnitřní vybavení. Jiná samostatná divadla v zámeckých parcích zanikla bez jakékoli dokumentace nejspíš už mnohem dřív (Červený Hrádek).

Hodnotu některých zámeckých divadel rozpoznala už centrální Státní památková správa, která měla na starosti průzkum a zpřístupňování zestátněných zámků v padesátých letech a alespoň nejvýznamnější vybraná divadla zařadila do vznikajících prohlídkových tras. Na Kačíně a na Kozlu byly na jevišti spolu s torzálně zachovanými dekoracemi nainstalovány stylizované figuríny v kostýmech. Jinde předcházely zpřístupnění podrobný průzkum a dokumentace. Historik umění Jiří Hilmera (1925–2009) prohlédl a po-

» Nové Hrady v jižních Čechách, zámecké divadlo, stav po rekonstrukci

»»» Kačina, zámecké divadlo, novodobá instalace z roku 1955. Snímek zachycuje ještě později zničený kryt osvětlovací rampy, nápodvědní budku a původní lavice v hledišti.

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, GENERÁLNÍ ŘEDITELSTVÍ

FOTO © JIŘÍ BLÁHA, 2018

psal dobře zachovaná divadla a soubory dekorací v Litomyšli (1797) a v Českém Krumlově (1766) a o obou publikoval zásadní texty, doplněné fotodokumentací Čestmíra Šily, ve *Zprávách památkové péče*. Prohlídku obou divadel obohatily doprovodné výstavy v přilehlých prostorách, v pozdějších letech zrušené. Hilmera dobře rozpoznal velký význam našich divadel a jejich dekorací pro historii scénografie a napsal o nich ještě i později několik studií. Po schválení památkového zákona z roku 1958 a decentralizaci památkové péče pak na debaty o jejich obnově z dálky dohlížel už z nové pozice v divadelním oddělení Národního muzea.

Ani rostoucí povědomí o významu historických divadel však nezabránilo v této době dalším ztrátám. Mezi největší můžeme zařadit divadlo v jihočeských Nových Hradech, kde bohatý dekorační soubor a zajímavé jeviště přežily i válku,

ale už ne úpravu pro potřeby školy, která si zdejší jeviště přestavěla v roce 1959.

Velkým otazníkem bylo využití zámeckého divadla v Českém Krumlově pro letní festivalová představení pořádaná Jihočeským divadlem. Scénograf Joan Brehms při nich využil i původní jevištní mašinerii a dekorace, což zdevastovanému divadlu rozhodně neprospělo. Zatímco divadelníci argumentovali tím, že divadlo nemá být pouze muzeem, druhá strana správně oponovala, že v případě takto cenné památky je před jakýmkoli využitím nutná důkladná obnova – jak trefně poznamenal Jiří Hilmera, *na stradivárky, které mají rozštípnutý hmatník, se zpravidla také nehraje*. Po vleklých sporech bylo využívání divadla v roce 1966 zastaveno a divadlo bylo na dlouhých třicet let uzavřeno. První fáze jeho obnovy přitom charakterizovalo velké množství tápání a přešlapů. Šířící se povědomí o evropském významu divadla se odrazilo v diskusích na mnoha úrovních, ty ale dlouho nevedly k žádným hmatatelným výsledkům a místo záchrany docházelo dále ke ztrátám cenného vybavení.

Kromě památkových institucí se do debat nejen o krumlovském divadle zapojil Scénografický ústav, pozoruhodná instituce vzniklá z iniciativy Miroslava Kouřila. Jedním z výzkumných úkolů ústavu byl průzkum zámeckých a školních (řádových) divadel, který podnikl Antonín Bartušek (1921–1974). Rozhodnutí vydat jeho široce pojatou studii s katalogovými hesly tiskem se ve své době nepodařilo realizovat a novodobá edice rukopisu byla vydána až v roce 2010. Předtím, než byl Scénografický ústav roku 1974 zrušen, zaštitil i podrobný průzkum divadla na Kačíně a zpracoval také nerealizované návrhy rekonstrukcí vybraných divadel a prohlídkových tras.

Odborně i organizačně složitou obnovu divadla v Českém Krumlově se po odkladech podařilo nastartovat až v osmdesátých letech. Nová etapa prací pak přišla po roce 1990, kdy začalo restaurování komplikovaného jevištního mechanismu.

U divadla, jehož důležitým efektem byla výměna dekorací na otevřené scéně, se jasně ukázala potřeba předvést alespoň část jeho možností divákům jinak než při statické prohlídce. Nová koncepce funkčního divadelního muzea kladla důraz na autenticitu celku a jeho funkci; potřebě názorně prezentovat a zkoumat funkci složitého celku byl postupně přizpůsoben i způsob obnovy dekorací a dalšího vybavení.

Tehdejší stav poznání českokrumlovského divadla shrnul v roce 1993 sborník z velké mezinárodní konference. Ve stejném roce zde vznikla Nadace barokního divadla, která dlouho aktivně vstupovala do procesu obnovy divadla a zajišťovala pro ni podstatnou část financí. Součástí nadačních konferencí *Svět barokního divadla* se staly experimentální zkoušky v divadle, které umožnily zkoumat funkčnost jevištního komplexu a veškerého vybavení v rámci historicky poučené interpretace celého představení. Cenné přitom byly zkušenosti zahraničních odborníků a představitelů dalších divadel; po letech soustředěné práce se pak situace obrátila a způsob využití krumlovského divadla už inspiroval podobné projekty na mnoha místech v Evropě.

Po sérii neformálních setkání a výměně zkušeností se historická divadla v devadesátých letech sdružila v evropské asociaci PERSPECTIV, ve které má českokrumlovská Nadace barokního divadla stále významné místo. Dnešní využití většiny našich zámeckých divadel jako součástí zámeckých instalací je v rámci Evropy spíše výjimkou; jinde podobné památky často provozuje specializované divadelní muzeum, případně jsou rovnou spravovány jako živá divadla jen s přidruženým prohlídkovým provozem.

V Litomyšli se tímto důležitým mezníkem stalo dvousté výročí otevření v roce 1998, ke kterému místní ochotníci nastudovali hru F. W. Zieglera *Milenec a sok v jedné osobě* v dobovém překladu P. Šedivého. Oživený zájem o divadlo inicioval nové výzkumy. Inspirace mimo jiné Českým Krumlovem a tamní péčí o divadlo přitom v Litomyšli zůstala oficiálními místy nevyslyšena a stav tamního divadla se po drobných krocích zlepšuje až v posledních letech.

Jiným směrem vedlo podobné výročí v Náchodě, kde se divadlo ovšem nezachovalo. Příběh představení *Únosu* J. F. Jungera, po kterém následoval skutečný únos vévodovy dcery, inspiroval po dvou staletích novodobé uvedení v roce 1999. Petr Hašek a Stanislav Bohadlo hru sehráli pod hlavičkou Arnoldiho divadelní společnosti, ze které se později vyvinuli Geisslers Hofcomedianen; částí jejich činnosti je dnes i putovní

Valtice, zámecké divadlo, stav po rekonstrukci

letní festival zámeckých divadel na místech, kde se divadlo kdysi hrálo.

Že ještě i v devadesátých letech bylo co objevovat, dokládají cenné fotografie divadla na zámku v Hrádku u Nechanic. Přestože byl objekt mnoho let ve správě památkové péče, divadlo uniklo veškeré dokumentaci. Dlouho tu existovalo poničené hlediště i jeviště s částí dekorací, kompletně zničené až v roce 1994; tehdy plánovaný víceúčelový sál zde nakonec vybudován nebyl a dnes se pomalu začíná uvažovat o rekonstrukci divadla do původní podoby.

Před rokem 2000 se postupně otevírala návštěvníkům i další zavřená divadla. Na Kaččině se divadlo přičlenilo k prohlídkám po opravě hlediště. Na Hluboké bylo restaurované hlediště se spuštěnou oponou zařazeno do prohlídkové trasy v roce 1998. V roce 2000 se pro veřejnost otevřelo zámecké divadlo v Mnichově Hradišti, postupně opravované už od roku 1995; příležitostná představení v divadle v následujících letech organizovalo sdružení Baroccoco. Součástí samostatné prohlídkové trasy je zde od roku 2013 i divadelní šatna s částí zachovaných kostýmů.

Od přelomu tisíciletí se průzkumům zámeckých divadel věnovali architekti Mikuláš Hulec a Daniel Špička ze sdružení CORA. Impulzem jim byl zájem o zničené divadlo ve Valticích a myšlenka na jeho obnovu. S podporou zahraničních grantů vznikla dokumentace několika divadel, nebo alespoň částí jejich vybavení. V letech 2003–2004 bylo poprvé zdokumentováno a kompletně restaurováno miniaturní divadlo ve Žlebech, otevřené od té doby veřejnosti a později doplněné rozsáhlejší trasou s kostýmy a další dokumentací.

Při restaurování žlebského divadla jsme přitom nevěděli nic o tom, jak vypadal jeho provoz; teprve po několika letech se v zámeckých

Žádná jeho část nesmí být dále šířena nebo předána k jiným účelům než výše uvedeným. Výjimka se nevztahuje ani na účely vzdělávací.

Při porušení tohoto ustanovení nebude již ZMLK, s.r.o. dále poskytovat soubory .pdf poskytovat.

FOTO © MATEJ BOHÁČ (HULEC A ŠPIČKA - ARCHITEKTI)

Hrádek u Nechanic, zámecké divadlo, zničené v roce 1994

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV

sbírkách objevily fotografie i další dokumenty dokládající bohatý divadelní život. Nedostatek dokumentace bývá problém také při zkoumání zaniklých divadel; někdy máme k dispozici alespoň starší plán nebo náhodně zachovanou fotografii, jindy netušíme ani to, kde se divadlo v areálu zámku nacházelo.

Zřejmě nejmladší zámecké divadlo vzniklo teprve nedávno: v roce 2010 vybudoval miniaturní scénu v podkroví zámku Červená Lhota jeho kastelán Tomáš Horyna. Ve východočeských Nových Hradech zase vytvořili variaci na zahradní divadlo ze stříhaných keřů, kterou zde využívají mimo jiné i při festivalu *Smetanova Litomyšl*.

Velkou příležitostí byla obnova zničeného divadla ve Valticích. Letitou ideu architektů Špičky a Hulce bylo možné realizovat až v rámci projektu financovaného evropskými fondy v letech 2014–2015. Prostorová koncepce divadla vychází z původního stavu, bohatá jevištní mašinerie byla koncipována podle Českého Krumlova

a analogií. Za honosným názvem Národní centrum divadla a tance se však zatím skrývá určitá bezradnost v tom, jak takto rekonstruované divadlo provozovat; pro původní myšlenku barokního divadelního studia – prostoru, kde bude možné hrát bez omezení daných v historických divadlech a například zkoušet i živé osvětlení – se zatím nenašlo dost nadšenců v hledišti ani na jevišti.

Nejčerstvější novinkou je divadlo na zámku v jihočeských Nových Hradech. Podle projektu ateliéru Heritas z Českých Budějovic proběhla v letech 2017–2018 jeho obnova. V divadle se po úpravách z konce padesátých let zachovalo pozoruhodné vysoké provaziště nad jevištěm, jehož spodní část bylo nutné úplně rekonstruovat. Majitel objektu, Akademie věd, divadlo využívá především jako konferenční sál, o to cennější bylo rozhodnutí vrátit divadlu něco z jeho původní podoby. Zatím nerealizovaný je podobný projekt na rekonstrukci divadla na Kaččině, ve kterém se počítá s výraznou modernizací rovněž jen fragmentárně zachovaného jeviště.

HODNOTA ZACHOVANÝCH DIVADEL

Hlavní otázkou při provozování našich zámeckých divadel stále zůstává rozpor mezi potřebou ochrany unikátní památky a požadavky alespoň příležitostného provozu, který se ale v dnešní době řídí jinými pravidly než kdysi a má většinou jen malé pochopení pro specifika autentického historického prostředí. I v běžných zámeckých prohlídkách jsou zámecká divadla vnímána jako zajímavé zpestření, ale atraktivita hraní ve starém divadle je nesporná a zážitek návštěvníků představení je se zážitkem z „pouhé“ prohlídky s průvodcem nesrovnatelný.

Skutečný význam zachovaných zámeckých divadel pro poznání divadelní historie chápe jen malá část specializovaných odborníků; jejich výjimečně zachovaný soubor – jakkoli zdemolovaný popsánými ztrátami a obecně nedocenený – má však nepochybně velkou hodnotu a zájem veřejnosti a ochranu si do budoucna rozhodně zaslouží. □

Literatura

J. Pömerl, „Zámecká divadla v Čechách a na Moravě“, *Divadelní revue* 3, 1992, č. 4, s. 3–17; P. Jerie, „Restaurování a prezentace zámeckých divadel v Čechách a na Moravě“, in: *Historická inspirace. Sborník k poctě Dobroslava Líbala*, Praha 2001, s. 139–143; A. Bartušek, *Zámecká a školní divadla v českých zemích* (ed. Jiří Bláha), České Budějovice 2010.

DaS doporučuje k tématu

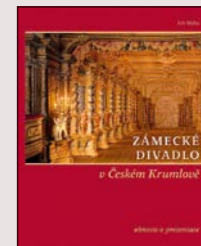
Zámecká divadla aneb Divadlo urozených

Jiří Hilmera
Česká divadelní architektura, Divadelní ústav, Praha 1999, 319 s.

Pavla Pešková
Zámecká divadla rodu Valdštejnů v Čechách a na Moravě Janáčkova akademie múzických umění v Brně, Brno 2006, 144 s

Jiří Bláha
Zámecké divadlo v Českém Krumlově. Obnova a prezentace Národní památkový ústav, České Budějovice 2016, 127 s.